

۹۷۱۷۰

دانشکده کشاورزی

بیان نامه کارشناسی ارشد در رشته اقتصاد کشاورزی

**بررسی اثر اعتبارات خرد بر فقر:
مطالعه‌ی موردی صندوق اعتبارات زنان و گروههای مالی
خودیاری در استان فارس**

توسط:

زهرا طیبی

استاد راهنما:

دکتر بهاءالدین نجفی

اسفند ماه ۱۳۸۶

۴۷۱۷۹

کتابخانه اساتید محترم
کتابخانه مرکزی
کتابخانه دانشجویان

۱۳۸۷ / ۱۲ / ۱۷

به نام خدا

مطالعه‌ی موردی برنامه‌های صندوق اعتبارات زنان و گروه‌های مالی خودیار در استان فارس
بررسی اثر اعتبارات خرد بر فقر:

به وسیله‌ی:

زهرآ طیبی

پایان نامه

ارائه شده به تحصیلات تکمیلی دانشگاه به عنوان بخشی
از فعالیت‌های تحصیلی لازم برای اخذ درجه کارشناسی ارشد

در رشته‌ی:

اقتصاد کشاورزی

از دانشگاه شیراز

شیراز

جمهوری اسلامی ایران

ارزیابی شده توسط کمیته پایان نامه با درجه:.....

دکتر بهاء‌الدین نجفی، استاد بخش اقتصاد کشاورزی (رئیس کمیته).....
دکتر محمد بخشوده، دانشیار بخش اقتصاد کشاورزی (استاد مشاور).....
دکتر منصور زیبایی، استادیار بخش اقتصاد کشاورزی (استاد مشاور).....

اسفند ماه ۱۳۸۶

تقدیم به گرامی ترین نعمت های زندگی ام:

پدر و مادرم،

و یار همیشگی:

برادرم.

سپاسگزاری

معبودم را سپاس می‌گذارم به خاطر همه نعماتی که به من ارزانی داشت. او را شاکرم که همیشه یار و همراه من بوده و مانند همیشه این لطف را به من عطا کرده که یکی دیگر از مراحل زندگی را به خوبی به پایان رسانم. از همه حمایت‌ها، همدلی‌ها و دلسوزی‌های بی‌دریغ پدر و مادرم سپاسگذارم که هر چه امروز هستم را مدیون این دو نعمت بزرگ زندگی‌ام می‌دانم. بر من است که از برادر عزیز و مهربانم که همواره در کنار من بوده و هست تشکر کنم. همچنین بر خود لازم میدانم که صمیمانه‌ترین سپاس‌های خود را با احترام و فروتنی به اساتید بزرگوارم تقدیم کنم. بر من است که از استاد ارجمندم جناب آقای دکتر بهاء‌الدین نجفی به خاطر همه آموخته‌هایم از ایشان و راهنمایی‌ها و دلگرمی‌هایشان در تکمیل این پایان‌نامه سپاس گویم. از استاد گرانقدرم جناب آقای دکتر زیبایی به واسطه‌ی تمام آموخته‌های علمی و اخلاقی و راهنمایی‌های ارزشمند و دلسوزی‌های ایشان در انجام این پایان‌نامه سپاسگذارم. همچنین راهنمایی‌ها و نکته‌سنجی‌های خردمندانه استاد بزرگوارم جناب آقای دکتر محمد بخشوده که پیوسته راهگشا بوده است را ارج می‌نهم. از اساتید گرامیم جناب آقای دکتر جواد ترکمانی و جناب آقای دکتر عبدالکریم اسماعیلی به خاطر آنچه که در این چند سال از ایشان آموختم سپاسگذارم. در نهایت بر خود می‌دانم که زحمات و الطاف پدرانه جناب آقای دکتر علی اصغر زمردیان را سپاسگذار باشم.

از الطاف جناب آقای نجاتی و خانم رضایی در دوره تحصیلم سپاسگذارم. از جناب دکتر قلمفرسا و جناب دکتر خراطی و همچنین آقای جوانمردی و آقای امیر تهور و خانم فاطمه نصرنیا و خانم روح زمین که در انجام و تکمیل این پایان‌نامه مرا یاری کردند تشکر می‌کنم. همراهی، محبت و دوستی دوستان عزیز و گرامیم خانم‌ها مهسا و سارا فامکار، نگار عبدالله‌زاده، آزاده عیدی‌زاده، فرزانه معینی، المیرا آشور، حلیمه جهانگرد، الهام موسوی پور، پوران قاسمی، راضیه شیرین حصار و لاله طیبی را سپاس می‌گذارم. بهروزی و کامیابی آنان و همه کسانی که همواره از لطف و مهربانی‌شان برخوردار بوده‌ام را از خدای بزرگ می‌خواهم.

چکیده

بررسی اثر اعتبارات خرد بر فقر: مطالعه ی موردی صندوق اعتبارات زنان و گروههای مالی خود یار روستایی در استان فارس

بوسیله ی:

زهرا طیبی

این مطالعه به ارزیابی اثر اعتبارات خرد بر فقر و آسیب پذیری خانوار روستایی در دو برنامه صندوق اعتبارات خرد زنان و گروههای خودیار مالی در استان فارس پرداخت. اطلاعات مورد نیاز در شهرستانهای کازرون، زرین دشت و ارسنجان از طریق مصاحبه حضوری با ۲۸۰ خانوار روستایی در دو برنامه جمع آوری گردید. در این تحقیق ضمن تعیین درصد خانوارهای فقیر با استفاده از شاخص *FGT*، برای محاسبه آسیب پذیری از چارچوب تقسیم ریسک استفاده شد. جهت بررسی تأثیر متغیرهای فقر و آسیب پذیری بر تمایل به عضویت در برنامه های اعتبار خرد از مدل لاجیت استفاده گردید. علاوه بر این، اثر اعتبارات بر فقر با کاربرد مدل خطی عمومی (*GLM*) تعیین شد. نتایج نشان داد که در صندوق اعتبارات خرد زنان ۹۱ درصد خانوار و در گروه خودیار مالی ۷۴ درصد خانوار، زیرخط فقر قرار دارند. در گروه خودیار مالی و صندوق اعتبار زنان به ترتیب ۴۸ و ۴۵ درصد از خانوار عضو، آسیب پذیر می باشند. نتایج حاصل از مدل لاجیت نشان داد خانوارهای فقیر تمایل بیشتری به عضویت در هر دو برنامه اعتبار خرد دارند. در حالیکه خانوارهای آسیب پذیر فقط در گروه خودیار مالی تمایل به عضویت در برنامه را دارند. در نهایت نتایج حاصل از برآورد مدل خطی عمومی در هر دو برنامه اعتبار خرد بیان کرد که اعتبارات، درآمد خانوار را افزایش و فقر آنان را کاهش داده است. همچنین اعتبارات پرداختی، درآمد زنان سرپرست خانوار را بیش از مردان سرپرست خانوار افزایش داده است. علاوه بر این، نتایج حاصل از بررسی توزیع اعتبارات در سطوح فقر نشان داد که توزیع اعتبارات بین خانوارهای با فقر زیاد و خانوارهای دارای فقر متوسط بیش از خانوارهای با فقر کم است.

واژه های کلیدی: اعتبارات خرد، فقر، آسیب پذیری، تقسیم ریسک، داده های پانل، مدل خطی عمومی

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
فصل اول : معرفی و اهمیت موضوع	۱
۱-۱: مقدمه	۲
۱-۱-۱: اهمیت موضوع:	۲
۲-۱: معرفی گروههای خودیار مالی	۴
۳-۱: معرفی برنامه اعتبار خرد برای زنان روستایی	۵
۴-۱: اهداف	۷
۵-۱: فرضیات	۷
فصل دوم: مروری بر مطالعات انجام شده	۸
۱-۲: مطالعات خارجی	۹
۲-۲: مطالعات داخلی	۱۵
فصل سوم: تئوری و روش تحقیق	۱۹
۱-۳: تعیین فقر	۲۰
۱-۱-۳: شاخص FGT	۲۰
۲-۳: محاسبه آسیب پذیری	۲۱
۱-۲-۳: تقسیم ریسک	۲۲
۲-۲-۳: مدل ارائه شده برای محاسبه آسیب پذیری	۲۳
۱-۲-۲-۳: تعریف و تعبیر آسیب پذیری	۲۵
۲-۲-۲-۳: آزمون تقسیم ریسک	۲۵
۳-۲-۳: مراحل تخمین ضرایب آسیب پذیری با استفاده از داده های تلفیقی	۲۶
۱-۳-۲-۳: آزمون واریانس ناهمسانی	۲۶
۲-۳-۲-۳: تصریح مدل در الگوی داده های پانل	۲۷
۱-۲-۳-۲-۳: مدل جزء خطای یک سویه و دوسویه با اثرات ثابت	۲۷
۳-۳: مقایسه میانگین متغیر ها	۲۹

۴-۳: بررسی عوامل موثر بر تمایل به پذیرش برنامه های اعتباری خرد.....	۲۷
۱-۴-۳: مدل لاجیت.....	۲۷
۵-۳: بررسی اثر اعتبارات پرداختی بر فقر.....	۲۸
۱-۵-۳: مدل خطی عمومی.....	۲۸
۶-۳: آمار و اطلاعات مورد استفاده.....	۲۹
فصل چهارم: نتایج و بحث.....	۳۲
۱-۴: تجزیه و تحلیل های کمی و کیفی آمار و اطلاعات در گروه های خودیار مالی و صندوق اعتبارات زنان.....	۳۲
۱-۱-۴: بررسی اثرات اقتصادی و غیر اقتصادی حاصل از عضویت در گروهها.....	۳۴
۲-۱-۴: خلاصه های از اطلاعات و تحلیل های کیفی در صندوق اعتبارات خرد زنان.....	۳۵
۳-۱-۴: خلاصه های از اطلاعات و تحلیل های کیفی در گروه های خودیار مالی.....	۳۶
۴-۱-۴: توزیع فراوانی دلایل خانوار جهت عضویت در دو برنامه.....	۳۷
۲-۴: تعیین فقر.....	۳۹
۳-۴: آزمون تقسیم ریسک.....	۴۰
۴-۴: محاسبه ضرایب آسیب پذیری برای هر سه گروه.....	۴۱
۱-۴-۴: محاسبه ضرایب آسیب پذیری برای گروه زنان.....	۴۱
۱-۱-۴-۴: تفسیر ضرایب آسیب پذیری در گروه زنان.....	۴۳
۲-۴-۴: محاسبه ضرایب آسیب پذیری برای گروه خودیار مالی.....	۴۳
۳-۴-۴: محاسبه ضرایب آسیب پذیری برای کل گروهها.....	۴۵
۵-۴: همبستگی بین آسیب پذیری و مصرف در گروهها.....	۴۶
۶-۴: مقایسه میانگین آسیب پذیری خانوارهای عضو و غیر عضو در گروهها.....	۴۷
۷-۴: مقایسه میانگین آسیب پذیری خانوارهای فقیر و غیر فقیر در گروهها.....	۴۹
۸-۴: نتایج حاصل از مدل لاجیت در صندوق اعتبارات خرد زنان، گروه خودیار مالی و کل گروهها.....	۴۹
۱-۸-۴: نتایج مدل لاجیت در گروه زنان.....	۵۰
۲-۸-۴: نتایج مدل لاجیت در گروه خودیار مالی.....	۵۱
۳-۸-۴: نتایج مدل لاجیت در کل گروهها.....	۵۲
۴-۸-۴: جمع بندی نتایج مدل های لاجیت بر فقر و آسیب پذیری در گروهها.....	۵۳
۹-۴: نتایج حاصل از برآورد GLM در صندوق اعتبارات خرد زنان، گروه خودیار مالی و کل گروهها.....	۵۳
۱-۹-۴: نتایج حاصل از برآورد GLM در صندوق اعتبارات خرد زنان.....	۵۴
۱-۱-۹-۴: توزیع اعتبارات پرداختی در سطوح مختلف فقر در صندوق اعتبارات خرد زنان.....	۵۴
۲-۱-۹-۴: اثر میزان اعتبارات پرداختی بر درآمد خانوار در صندوق اعتبارات خرد زنان.....	۵۵

۲-۹-۴: نتایج حاصل از برآورد GLM در گروه خودیار مالی	۵۶
۱-۲-۹-۴: توزیع اعتبارات پرداختی در سطوح مختلف فقر در گروه خودیار مالی	۵۶
۲-۲-۹-۴: اثر میزان اعتبارات پرداختی بر درآمد خانوار در گروه خودیار مالی	۵۸
۳-۹-۴: نتایج حاصل از برآورد GLM در کل گروهها	۵۹
۱-۳-۹-۴: توزیع اعتبارات پرداختی در سطوح مختلف فقر در کل گروهها	۵۹
۲-۳-۹-۴: اثر میزان اعتبارات پرداختی بر درآمد خانوار در کل گروهها	۶۰
فصل پنجم: نتیجه گیری و پیشنهادها	۶۱
۱-۵: خلاصه و نتیجه گیری	۶۱
۲-۵: پیشنهادات	۶۳
منابع	۶۵
پیوستها	۷۲
پیوست (۱): نتایج ضرایب همبستگی بین ضرایب آسیب پذیری و میانگین مصرف خانوار	۷۲
پیوست (۲): نتایج مقایسه میانگین آسیب پذیری خانوارهای فقیر و غیر فقیر	۷۳

فهرست جدول ها

عنوان	صفحه
جدول (۱): خلاصه اطلاعات مربوط به گروههای خودیار مالی و صندوق اعتبارات زنان در استان فارس ۳۲	
جدول (۲): توزیع فراوانی اثرات اقتصادی و غیراقتصادی حاصل از عضویت در دو گروه اعتبارات خرد ۳۴	
جدول (۳): توزیع فراوانی دلایل خانوار جهت عضویت در گروههای اعتباری خرد ۳۸	
جدول (۴): تعیین فقر با استفاده از شاخص FGT در گروهها ۳۹	
جدول (۵): آزمون تقسیم ریسک در گروهها ۴۰	
جدول (۶): نتایج تخمین روابط آسیب پذیری در گروه زنان ۴۲	
جدول (۷): نتایج تخمین روابط آسیب پذیری در گروه خودیار مالی ۴۴	
جدول (۸): نتایج تخمین روابط آسیب پذیری در کل گروهها ۴۵	
جدول (۹): مقایسه میانگین آسیب پذیری خانوارهای عضو و غیر عضو در گروه زنان ۴۷	
جدول (۱۰): مقایسه میانگین آسیب پذیری خانوارهای عضو و غیر عضو در گروه خودیار مالی ۴۸	
جدول (۱۱): مقایسه میانگین آسیب پذیری خانوارهای عضو و غیر عضو در کل گروهها ۴۸	
جدول (۱۲): نتایج حاصل از تأثیر آسیب پذیری و فقر بر عضویت در صندوق اعتبارات خرد زنان ۵۰	
جدول (۱۳): نتایج حاصل از تأثیر آسیب پذیری و فقر بر عضویت در گروه خودیار مالی ۵۱	
جدول (۱۴): نتایج حاصل از تأثیر آسیب پذیری و فقر بر عضویت در کل گروهها ۵۲	
جدول (۱۵): توزیع اعتبارات پرداختی در سطوح مختلف فقر در صندوق اعتبارات خرد زنان ۵۴	
جدول (۱۶): اثر میزان اعتبارت پرداختی بر درآمد خانوار در صندوق اعتبارات خرد زنان ۵۵	
جدول (۱۷): توزیع اعتبارات پرداختی در سطوح مختلف فقر در گروه خودیار مالی ۵۷	
جدول (۱۸): اثر میزان اعتبارت پرداختی بر درآمد خانوار در گروه خودیار مالی ۵۸	
جدول (۱۹): توزیع اعتبارات پرداختی در سطوح مختلف فقر در کل گروهها ۵۹	
جدول (۲۰): اثر میزان اعتبارت پرداختی بر درآمد خانوار در کل گروهها ۶۰	
جدول (پ-۱): ضرایب همبستگی آسیب پذیری و مصرف در گروه زنان ۷۲	
جدول (پ-۲): ضرایب همبستگی آسیب پذیری و مصرف در گروه خودیار مالی ۷۲	
جدول (پ-۳): ضرایب همبستگی آسیب پذیری و مصرف در کل گروهها ۷۲	
جدول (پ-۴): مقایسه میانگین آسیب پذیری خانوارهای فقیر و غیر فقیر در گروه زنان ۷۳	
جدول (پ-۵): مقایسه میانگین آسیب پذیری خانوارهای فقیر و غیر فقیر در گروه خودیار مالی ۷۳	
جدول (پ-۶): مقایسه میانگین آسیب پذیری خانوارهای فقیر و غیر فقیر در کل گروهها ۷۴	

۱ - معرفی و اهمیت موضوع

۱-۱: مقدمه

یکی از مهمترین نیازهای روستائیان خرده پا برای بهبود زندگی در کنار دیگر خدمات مورد نیاز، خدمات مالی است. در گذشته، کشاورزان خرده پا و فقرای روستایی به دلایل گوناگون از جمله نداشتن زمین و وثیقه، پایین بودن سطح آگاهی، مقررات دست و پا گیر بانکی، عدم دسترسی به منابع اعتباری نمی توانستند از این خدمات استفاده کنند و اعتبارات بانکی و یارانه‌ای دولت کمتر در دسترس این گروه قرار می گرفت.

ارائه خدمات مالی به افراد کم درآمد از جمله برنامه های توسعه ای است که از اواخر دهه ۶۰ میلادی تا کنون رواج داشته و منابع مالی قابل توجهی به این مهم اختصاص یافته است. اعتبار خرد رهیافتی است که بر فقر زدایی تاکید دارد و این امر را از طریق خدمات اعتباری به افراد کم درآمد دنبال می کند. این خدمات عمدتاً وام های کوچکی است که در اختیار واحدهای اقتصادی خرد قرار می گیرد. در این برنامه ها علاوه بر کشاورزان به واحدهای اقتصادی خرد و کوچک مقیاسی که در بخش های مختلف تولیدی و خدماتی فعالیت می کنند، توجه می شود. تامین مالی خرد، رهیافتی توسعه مدارا نه است که برای منفعت رسانی به زنان و مردان کم درآمد طراحی شده است. فقر روستایی به عنوان مانعی برای بهبود اوضاع اقتصادی و توسعه مناطق روستایی به شمار میرود. تامین مالی این افراد نه تنها در کاهش فقرشان موثر است بلکه در ایجاد اشتغال و افزایش فعالیتهای اقتصادی آنها که سهم عمده فعالیت های بخش روستایی و کشاورزی را تشکیل می دهند، موثر خواهد بود.

۱-۱-۱: اهمیت موضوع

هر چند که در زمینه اعتبارات خرد تعریف واحدی وجود ندارد، ولی اعتبارات خرد را در یک عبارت کوتاه، کوتاه مدت و بدون وثیقه تلقی می کنند. تامین خدمات مالی روستایی راهی برای مبارزه با فقر می باشد که بهبود دسترسی افراد فقیر به منابع مالی و همچنین ایجاد امکانات شغلی را در بر می گیرد (نجفی، ۱۳۸۲). بطور سنتی اعتبارات خرد بر اعطای وام های کوچک

به فقرا به ویژه روستاییانی که در امور تولیدی فعالیت داشته اند، تاکید داشته است. در طول زمان به سبب شناخت بیشتر نیاز های فقرا، این نتیجه حاصل گردیده که فقرا به منظور پاسخگویی به نیازهای روزانه شان به خدمات متنوعی نیاز دارند. این خدمات شامل جای امنی برای پس انداز، انتقال وجوه، دریافت وام و خدمات بیمه ای می باشد. همه این خدمات مالی می تواند به تهیدستان در جهت کاهش خطر(ریسک) و برنامه ریزی برای آینده کمک نماید (نجفی، ۱۳۸۴).

قدرتمند شدن فقرای روستایی نیازمند آن است که اعضای جوامع روستایی از سازمان و تشکیلات ویژه برخوردار باشند که منحصراً در خدمت نیازهای اقتصادی و سایر خواسته های مردم روستایی باشد (جوآنمردی، ۱۳۸۴).

یکی از راهکارهای مطرح شده به منظور تسریع فرآیند سرمایه گذاری و پس انداز در مناطق روستایی و نهایتاً توانمند سازی جوامع روستایی و فقرزدایی تأکید بر به کار گیری اعتبارات خرد و یا تأمین منابع مالی کوچک بوده است که به صورت فزاینده ای در کشور های در حال توسعه آسیا، آفریقا و آمریکای لاتین مورد استقبال واقع شده است. الویت اصلی در این رهیافت، فقرای روستایی بخصوص زنان روستایی است. توانمند سازی زنان روستایی به معنی قدرت بخشیدن به این قشر از جامعه برای ایفای نقش برجسته در توسعه و مشارکت فعال آن ها در تصمیم گیری ها، یکی از ضرورت های دستیابی به توسعه پایدار روستایی است. در واقع انتخاب زن روستایی به عنوان مشتریان اصلی اعتبارات خرد با هدف امکان دسترسی آسان به اعتبارات و نهایتاً فقر زدایی و توانمند سازی آن ها انجام پذیرفته است.

بنابراین در برنامه های اعتبارات خرد سه رهیافت عمده مطرح است:

۱- رهیافت خود پایداری مالی که در آن اعتقاد بر این است که کوچک سازی و کمک به بنگاههای کوچک اقتصادی و تولید کشاورزی به توانمند سازی اقتصادی در افراد کمک نموده و منجر به افزایش درآمد شده و به دنبال آن سطح بهداشت، تغذیه و سواد فقرا، زنان و بچه ها بالا می رود.

۲- رهیافت کاهش فقر که در این رهیافت اعتبارات خرد به عنوان یک برنامه توسعه یکپارچه در نظر گرفته می شود که هدف اصلی آن کاهش فقر و توسعه پایدار محلی است.

۳- رهیافت فمینیستی توانمند سازی: این رهیافت اعتبارات خرد را عامل مهمی در توانمندسازی زنان می داند (ازکیا و ایمانی، ۱۳۸۴).

استفاده از اعتبارات خرد نیز در بسیاری از کشور های جهان اعم از توسعه یافته و توسعه نیافته بویژه در کشور هایی همچون بنگلادش و هند بعنوان یک ابزار مهم برای کاهش فقر به شمار می آید. از تجارب موفق در خصوص پرداخت تسهیلات مالی (اعتبارات خرد) به زنان فقیر مربوط به کشور بنگلادش با تاسیس گرامین بانک است. البته استفاده از اعتبارات خرد به عنوان ابزار توانمند سازی و کاهش فقر نتایج متفاوتی را در نقاط مختلف جهان در بر داشته

است. برای مثال، مطالعه هولم و موسلی^۱ (۱۹۹۶) در اندونزی، هند و سری لانکا حاکی از آن است که رشد درآمد وام گیرندگان همواره از رشد درآمد گروههایی که وام نگرفته اند، بیشتر بوده است.

در ایران نیز اقدامات قابل توجهی به ویژه بعد از انقلاب اسلامی در خصوص توانمند سازی زنان سرپرست خانوار و فقر روستایی به وسیله کمیته امداد امام خمینی، سازمان بهزیستی، وزارت جهاد سازندگی (دفتر زنان روستایی) بانک کشاورزی و موسسات خیریه غیر دولتی انجام پذیرفته است. البته مطالعات نشان می دهد واگذاری تسهیلات به زنان سرپرست خانوار به تنهایی نمی تواند این قشر از جامعه را برای دستیابی به زندگی سعادت مند آماده سازد مگر این که در کنار آن به متغیرهای دیگر هم توجه شود (سعدی و عرب مازار، ۱۳۸۴). در گذشته، برای ایجاد صندوق های اعتباری در روستا ها کوشش هایی شده که با موفقیت همراه نبوده است. در سالهای اخیر، اقدام هایی از سوی بانک کشاورزی در راستای اعطای وام کوچک به کشاورزان و همچنین به زنان صورت گرفته است ولی به نظر میرسد که زمینه برای گسترش برنامه اعتبارات خرد با بهره گیری از انجمن های غیر دولتی نیز وجود دارد.

گروههای خودیار مالی و صندوق اعتبارات خرد زنان روستایی نیز از جمله برنامه های اعتباری خرد است که به منظور توانمند سازی فقرای روستایی و زنان در چند سال اخیر در کشور اجرا می شود. لازم بذکر است گسترش صندوق زنان در سطح کشور بیشتر از گروههای خودیار مالی است و این صندوق ها در بعضی از مناطق کشور بسیاری از زنان فقیر و روستایی را تحت پوشش قرار داده است. گروههای خودیار مالی در استان فارس حدود ۲ سال است که در حال اجرا می باشد. رشد و پیشرفت گروهها در استان چشمگیر بوده است. سابقه تشکیل این گروهها در استان فارس بیش از سایر استانها می باشد. با توجه به مطالب ذکر شده و اهمیت اعتبارات خرد، در این مطالعه به بررسی نقش گروههای خودیار مالی و صندوق اعتبارات خرد زنان روستایی در استان فارس بر کاهش فقر و آسیب پذیری خانوار روستایی پرداخته شد. در این راستا لازم است که معرفی مختصری از این برنامه ها داشته باشیم.

۲-۱: معرفی گروههای خود یار مالی

یک گروه خودیار مالی متشکل از افرادی همگون به تعداد حدود ۲۰ نفر می باشد که برای غلبه بر مشکلات مشترک به صورت داوطلبانه و منظم پس انداز می نمایند. آنها پس انداز های جمع آوری شده را برای دادن وام بهره دار به اعضا مورد استفاده قرار می دهند. پس از آنکه گروه به مدت ۶ ماه و با استفاده از پس انداز اعضا پروژه فعالیت مالی را انجام دهد، بانک پذیری به گروه اعطا می شود و وام هایی را با توجه به میزان پس انداز گروهها و بر اساس ضرایبی از میزان پس

1- Hulme and Mosley

پس‌انداز گروهی به آنها اعطا می‌شود و میزان وام در دوره های بعدی افزایش می‌یابد. وام بانک بدون درخواست هیچ‌گونه وثیقه‌ای و بر اساس بهره بانکی داده می‌شود. خود مختاری کامل از طرف بانک به گروه داده می‌شود که هر طور که صلاح می‌دانند از نظر انتخاب شخص وام‌گیرنده، اهداف وامها، مدت باز پرداخت، میزان بهره و نحوه قسط بندی تصمیم‌گیری نمایند. گروهها معمولاً برای کارهای تولیدی به اعضا وام می‌دهند اما وام‌هایی برای مصرف، مراقبت‌های پزشکی، ازدواج را نیز منظور می‌نمایند. یک گروه خود یار مالی ساختار ساده‌ای دارد. هر گروه دارای یک هیئت رئیسه جهت فراهم کردن تسهیلات تشکیل گروه، یک دبیر برای نگهداری یاداشتها برای حساب عملیات تبادلی و یک صندوقدار برای نگهداری پول می‌باشد. اعضای گروه بر اساس توافق خودشان هر ماه و یا هر دو هفته یک بار تشکیل جلسه می‌دهند و به طور مساوی مبلغی را به عنوان پس‌انداز گروه به مشارکت می‌گذارند. این گروهها هم‌اکنون در استان فارس تشکیل شده‌اند. دلیل انتخاب استان فارس به عنوان محل اجرای پروژه، وجود تنوع در شرایط اقتصادی-اجتماعی روستاهای استان و همچنین وجود امکانات اجرای طرح در این استان بوده است. وظیفه جمع‌آوری اطلاعات روستا و تشکیل گروهها به عهده تسهیل‌گرانی خواهد بود که در همان روستا زندگی می‌کنند و از نظر سواد و توان کاری قادر به انجام چنین مسؤلیتی هستند. آموزش زیر بنای موفقیت گروههای خودیار مالی است. این آموزشها به دو دسته تقسیم می‌شوند: آموزش دست‌اندرکاران اجرای پروژه که آموزش قوانین و مقررات بانک و نحوه نگهداری حساب و کتاب گروهها را شامل می‌شود. آموزش گروهها نیز آموزشهای مشارکتی، آموزشهای مربوط به مسائل مالی و حسابداری، مدیریتی، فنی و حرفه‌ای را شامل می‌شود. گروههای خود یار مالی از طریق به‌کارگیری سی تسهیل‌گر روستایی پس از آموزش در سی روستا و شهرستان استان فارس تشکیل شد. این گروهها می‌توانند توسط بانک‌ها و یا موسسات غیر دولتی و یا رسمی تشکیل و توسط بانک‌ها اعتبار داده شوند. و یا گروهها توسط بانک و سازمانهای غیر دولتی به عنوان واسطه‌های مالی اعتبار داده شوند. در حال حاضر این گروهها در استانهای اصفهان، چهارمحال بختیاری، اردبیل و سنندج تشکیل شده‌اند. که حدود یک سال از تشکیل این گروهها می‌گذرد. و پیشرفت این گروهها در استان فارس بیش از دیگر استانها است. در استان فارس این گروهها با همکاری صندوق بین‌المللی توسعه کشاورزی (ایفاد) و بانک کشاورزی تشکیل شد. که هزینه‌های آموزشی و اجرایی آنرا ایفاد بر عهده گرفته و موسسه بین‌المللی توسعه خدمات مالی خرد مسئولیت اجرایی این پروژه را به عهده دارد.

۱-۳: معرفی برنامه اعتبار خرد برای زنان روستایی

دفتر امور زنان روستایی وزارت جهاد کشاورزی (از دفاتر تابعه معاونت ترویج و مشارکت مردمی) از سال ۷۹ برای ایجاد صندوق اعتبار خرد در مناطق روستایی با هدف طراحی یک الگوی بومی از اعتبار خرد که منطبق با شرایط کشور باشد، تلاش هایی را آغاز نمود. هدف اصلی این صندوق توسعه منابع انسانی و تشکیل نهاد های اجتماعی رسمی برای زنان با هدف ایجاد و تقویت سرمایه اجتماعی در جوامع روستایی است. اگر بخواهیم صندوق های اعتبار خرد را در یکی از دو بعد فقرزدایی و یا سیستم مالی دسته بندی کنیم، وابستگی به منابع دولت به خصوص در سالهای اولیه تاسیس و راه اندازی صندوق ها، پایین بودن نرخ کارمزد، اتخاذ رهیافت جامع‌نگر و نظایر آن از جمله ویژگیهایی است که این برنامه را در بعد فقرزدایی قرار می دهد.

این دفتر کوشیده است آموزش های خود را به گونه ای طراحی و جهت گیری کند که بهره‌وری زنان را در فعالیت هایی که با استفاده از وام انجام میدهند، افزایش دهد. در این راستا آموزش های متفاوتی نظیر آموزشهای فنی و حرفه ای، حسابداری و مدیریت و آموزشهای مشارکتی به زنان ارائه می شود. این صندوق از روش وام دهی گروهی استفاده می کند. پرسنل میدانی این برنامه را کارمندان دفتر ترویج و مشارکت مردمی در سطح شهرستان تشکیل میدهند که علاوه بر نظارت بر کار صندوق ها دارای وظایف متعدد دیگری نیز هستند. برای آماده سازی این گروه دوره های آموزشی از سوی دفتر امور زنان طراحی و به اجرا درآمد که در این دوره ها آنها با اصول برنامه های اعتبار خرد آشنا شدند. این صندوقها با استفاده از منابع دولتی و با هدف توسعه و تقویت منابع انسانی و سرمایه اجتماعی طراحی شده اند. به این منظور با آموزش اعضای هیئت مدیره و اعضا بخشی از مسئولیت ها و وظایف مربوط به گزینش اعضا، ارزشیابی وامها، نظارت و اجبار به بازپرداخت به آنها منتقل شده است. دفتر امور زنان روستایی مبلغ ۲۰ میلیون ریال به عنوان سرمایه اولیه در اختیار هر صندوق قرار می دهد که در ابتدای تشکیل صندوق ها به شکل وام در اختیار صندوق قرار می گیرد و اعضا موظفند که پس از مدتی معین مبلغ فوق را به دفتر بازپرداخت کنند. پرسنل میدانی برنامه اعتبار خرد را کارمندان دفتر ترویج و مشارکت مردمی در سطح شهرستان تشکیل می دهند که علاوه بر نظارت، وظایف متعدد دیگری دارند. برای آماده سازی این گروه دوره های آموزشی از سوی دفتر امور زنان طراحی و به اجرا درآمده که در طی این دوره ها آنها با اصول برنامه های اعتبار خرد آشنا شده اند. اولین صندوق آزمایشی در سال ۷۹ در مازندران ایجاد شد که ۵۲ نفر از زنان روستایی به عضویت صندوق درآمدند. هم اکنون این برنامه در استانهای مازندران، مرکزی، تهران، هرمزگان، چهار محال و بختیاری، خوزستان، خراسان، کرمانشاه، آذربایجان و سیستان و بلوچستان اجرا می شود. حداکثر میزان وام اعطایی به اعضا ۳۰۰ هزار تومان می باشد. و استان

خراسان بیشترین تعداد اعضا عضو را دارا می‌باشد.

۴-۱: اهداف

با توجه به مطالبی که ذکر شد، اهمیت موضوع و جایگاه مهم اعتبارات خرد در افزایش درآمد و کاهش فقر افراد روستایی به خوبی احساس می‌شود. این مطالعه، کوششی در جهت بررسی طرحهای اعتبارات خرد در استان فارس است. به بیان دیگر هدف عمده این تحقیق، بررسی اثر صندوق اعتبارات خرد زنان و گروه مالی خودیار بر میزان فقر و آسیب پذیری روستاییان در استان فارس می‌باشد. در این راستا اهداف زیر دنبال می‌شود:

- ۱- بررسی نقش برنامه‌های صندوق اعتبار خرد زنان روستایی و گروههای خودیار مالی در افزایش درآمد خانوار
- ۲- بررسی میزان برخورداری خانوارهای آسیب پذیر و فقرا از برنامه ها
- ۳- بررسی توزیع اعتبارات پرداختی به اعضا توسط برنامه‌ها در سطوح فقر
- ۴- بررسی اثرات اقتصادی و غیر اقتصادی عضویت در برنامه ها
- ۵- بررسی نقاط قوت و ضعف برنامه های صندوق اعتبارخرد زنان روستایی و گروههای خودیار مالی

۵-۱: فرضیات

- ۱- خانوار های فقیر و آسیب پذیر تمایل بیشتری به عضویت در این گروهها دارند.
- ۲- میزان اعتبارات پرداختی بر درآمد خانوارهای عضو در گروهها تأثیر مثبت دارد.

۲- مروری بر مطالعات انجام شده

در این فصل، در دو بخش به بررسی مطالعات انجام شده در خارج و داخل در رابطه با برنامه‌های اعتباری خرد و اثر آنها بر فقر، آسیب پذیری و رفاه افراد روستایی پرداخته شده است.

۲-۱: مطالعات خارجی

یک تجربه موفق برای چیره شدن بر موانع اجتماعی و غلبه بر مشکل وثیقه ناکافی، تدارک خدمات اعتباری و پس انداز گروهی است. به این منظور نخست باید برای تشکیل و اداره گروهها ظرفیت لازم در میان مشتریان هدف ایجاد شود. ایجاد این ظرفیت ممکن است تا اندازه زیادی نیازمند کمک فنی بلا عوض از موسسات روستایی باشد. مرحله دوم ارتباط این گروهها با موسسات مالی روستایی رسمی برای معاملات دو گونه (دو راهه) است (کراپ و سوران^۱، ۲۰۰۰). شریروکولومبت^۲ (۲۰۰۱) معتقدند که وجود موسسات مالی خرد برای پرداخت وامهای مستقیم به تولید کنندگان برای ایجاد منبع درآمدی و تعادل در درآمد افراد جامعه بسیار مهم می باشد، اما تضمین باز پرداخت وام از طریق اخذ وثیقه یکی از راههای مطمئن در پرداخت های مالی می باشد و وامهای پرداختی بدون وثیقه باعث ایجاد هزینه و ریسک بالا برای پرداخت کنندگان وام می گردد. موسسات مالی خرد می توانند به کشاورزان کوچک و کم درآمد که امکان تهیه وثیقه را ندارند کمک زیادی نماید. در حالیکه بیشتر وام دهندگان تا زمانیکه از بازپرداخت وامشان از طریق دریافت وثیقه مطمئن نباشند اقدام به پرداخت اعتبار نمی نمایند. این دلیل یکی از عوامل مهم در توجه به موسسات مالی خرد در ایجاد تعادل درآمدی بین کشاورزان و بالا بردن رفاه در جامعه روستایی می باشد. اما این موسسات مالی نیاز به تدوین مقررات و سازکارهای مناسب برای پرداخت های خود و همچنین بازپرداخت به موقع وامها از سوی دریافت کنندگان دارند و تنها در صورت وجود قوانین روشن و درست برای آنها می توان بقاء و پایداری را انتظار داشت.

بررسی ها توسط محققین در مورد اعتبارات بخش رسمی و غیر رسمی نتایج مختلفی را

1 - Kropp and Suran

2 - Schreiner and Colombet

نشان می دهد بطوریکه بررسی سرمایه گذاری در مزارع، سهمیه بندی اعتبارات و اصلاحات دولت در زمینه دسترسی کشاورزان لهستانی به اعتبارات و به کارگیری داده ها در سطح خانوار و مدل پروبیت نشان داد که دسترسی به اعتبارات سوبسیدی در رفتارهای سرمایه ای در مزارع اثر کاملاً معنی داری دارد ولی در بسیاری از موارد اعتبارات در زمینه های دیگری به جز سرمایه گذاری در مزارع به کار برده می شود (مارتین پتریک^۱، ۲۰۰۴). بررسی وضعیت اعتبارات خرد در ویتنام نشان داد بازار اعتبارات خرد در ویتنام دارای چندین بخش است که برخی از آنها با هم همپوشانی کامل دارند. دولت در زمینه گسترش شکل های جدید اعتباررسانی به مصرف کنندگان فعال بوده و به دنبال جریان انداختن پس انداز خانوار می باشد. بنابراین دانستن دقیق بازارهای مالی روستایی و به ویژه نقش بانک های دولتی برای برنامه ریزی طرحها و همچنین هدفمند ساختن برنامه اعتبارات خرد برای افراد فقیر بسیار مهم می باشد (مک کارتی^۲، ۲۰۰۱).

خاندیکر و فراکی^۳ (۲۰۰۳) با بررسی اثر اعتبارات پرداختی از سوی بانک کشاورزی به مزارع در پاکستان نشان داد که اعتباراتی که در بخش رسمی به مزارع داده می شود تأثیری مثبت بر تولید دارد ولی اعطای این اعتبارات، بسیار پر هزینه است و درجه ریسک بالایی دارد، بنابراین دولت پاکستان باید از طرحهای غیررسمی نیز حمایت کند.

بررسی محدودیت های اعتباری و بررسی عوامل موثر بر دسترسی به اعتبارات و تأثیر آن بر تولید شیر در واحد های کوچک تولید شیر در کشور های اتیوپی و کنیا نشان داد ارزش تولید نهایی اعتبارات دریافتی از منابع رسمی و غیر رسمی بیش از بهره واقعی (بهره دریافتی و هزینه های جانبی آن) است و این بدان معنی است که دریافت اعتبارات افزایش در تولید کشاورزان دامدار را باعث گردیده است. در کشور اتیوپی افزایش یک درصد اعتبارات در بخش رسمی باعث افزایش ۰/۶ درصد و در بخش غیر رسمی افزایش ۰/۴ درصدی در تولید را داشته است. بنابراین بخش های غیر رسمی هر چند که بهره بالاتری را دریافت نموده اند ولی تأثیر مثبت تولیدی اعتبارات آنها حذف کامل این بخش را منتفی نموده و نیاز به جایگزینهای مناسب برای تعدیل در نرخ بهره دریافتی آن را الزامی می نماید (فریمن و همکاران^۴، ۱۹۹۸).

اعتبارات خرد و در نگاهی جامع تر، منابع مالی خرد، عمدتاً نوعی استراتژی ضد فقر یا توانمند سازی بوده که با ارائه قرضهای زیر ۱۰۰ دلار به مردم فقیر (غالباً گروههای آسیب پذیر و حاشیه ای) زمینه را جهت تجمع درآمد، ایجاد تجارت یا تولید خرد (پرورش حیوانات، تهیه غذا، خیاطی و نظایر آن) مهیا می کنند (آبسار^۵، ۲۰۰۵). مطالعات نتایج مختلفی از اثر اعتبارات

1- Petric

2- Mccarty

3- Khedker and Faruqee

4- Freeman, Ehui and Jabbar

5- Absar

خرد بر افزایش درآمد، وضعیت رفاهی خانوار، نهایت توسعه روستایی و عوامل موثر بر تمایل گرفتن وام از منابع غیر رسمی را نشان می دهد بطوریکه محی الدین و رایت^۱ (۲۰۰۰) با کمک یک مدل اقتصاد سنجی به بررسی بازار اعتبارات رسمی و غیر رسمی در مصر با استفاده از یک نمونه ۲۰۰ خانواری در ۴ روستا پرداختند. تاثیر عوامل اقتصادی-اجتماعی و فردی زارع مانند وجود شغل اصلی و فرعی، دارائی های مالی، اندازه خانوار و سواد بردستیابی به اعتبار و تمایل به دریافت وام از منابع رسمی و غیررسمی نشان داد که اندازه خانوار و سواد افراد بردریافت وام از منابع غیررسمی موثر است. مطالعه ساختار اعتبارات وعملکرد بازار مالی و بخش های مختلف تشکیل دهنده آن در مزارع بنگلادش نشان داد که دسترسی کشاورزان به اعتبارات تاثیرات مثبتی بر ایجاد تکنولوژی نوین کشاورزی در این مزارع دارد. اعتبارات غیر رسمی بخش مهمی از اعتبارات را در مناطق مورد مطالعه تشکیل داده و تاثیر مثبت بر تولید و افزایش بهره وری کشاورزان دارد (بانکی^۲، ۱۹۹۳).

فوکیو و هارا^۳ (۱۹۹۳) با کمک یک تجزیه وتحلیل اقتصاد سنجی به بررسی معاملات در بازار اعتبارات غیر رسمی فیلیپین پرداختند. ایشان ضمن بررسی خصوصیات اعتبارات دریافت شده توسط وام گیرندگان در بازار غیر رسمی و عوامل کنترل کننده آن، بیان کردند که میزان سرمایه غیر نقدی و درآمد این افراد مهمترین عوامل موثر در دریافت وام و در نتیجه ارتباط با بخش غیر رسمی می باشد. و کشاورزان دارای سن بالا به علت ریسک گریزی بیشتر، کمتر تمایل به دریافت وام از منابع غیر رسمی دارند. همچنین سطوح بالاتر سواد کشاورزان نیز در دریافت اعتبار به ویژه معامله با بخش غیر رسمی تاثیر مثبت دارد. همچنین هوگیانگ^۴ (۲۰۰۴) ضمن اندازه گیری نرخ بهره منابع رسمی و غیررسمی تأمین اعتبار روستایی، هزینه های جانبی را مهمترین عامل بر بالا بودن نرخ بهره بخش رسمی دانسته و ذکر می کند علاوه بر نرخ بهره پایین تر، ویژگیهای خانوار از جمله سبب خانوار بر گرفتن وام از منابع غیر رسمی موثر است.

به دلیل هزینه بر بودن آموزش، فقر مانع از تعلیم و آموزش می شود. خانوار های بیسواد و یا کمتر تحصیل کرده تقاضای کمتری برای آموزش فرزندان خود داشته و منجر به پایداری بیشتر فقر می شوند. اثر اعتبارات خرد بر تصمیم های آموزشی خانوارهای روستایی در بولیوی در شکل گیری سرمایه انسانی نقشی کلیدی در تلاشهای مربوط به کاهش فقر به عهده دارد. عدم دسترسی به اعتبار و آموزش نامناسب جوانان نقش مهمی در تفاوت میزان شکاف تحصیلات به عهده داشته و اعتبارات خرد بر تقاضا برای آموزش اثر کاملاً مثبتی دارد (مالدونادو

1- Mohieldin and Wright

2- Banki

3- Fukui and Hara

4- Ho.Giang

و همکاران^۱، ۲۰۰۳).

با توجه به پایین بودن استاندارد زندگی و نارضایتی افراد روستایی در قاهره بیان مسئله اعتبارات خرد و بررسی اثر اعتبارات خرد بر استاندارد زندگی و رفاه افراد امری لازم و ضروری است. ارتباط قوی بین اعتبارات خرد و درآمد، دارایی و سطح تحصیلات بچه ها منجر به بهبود وضع سلامتی و بالا رفتن رفاه در جامعه میشود (یاسمین^۲، ۲۰۰۷).

با در نظر گرفتن مفهوم توسعه روستایی، ارزیابی نقش ارتباطات و کاهش فقر به طور خاص در برنامه اعتبارات خرد بانک گرامین بوسيله بیز^۳ (۲۰۰۱) بیان می کند که این برنامه با فراهم کردن تلفن برای اعضای فعال و موفق باعث ایجاد انگیزه و ابتکار در گروهها شده است. سرویسهای خدماتی (تلفن ها) به فقرا بیشتر از دیگران نفع رسانده و این سیاست بر توانمند سازی وضعیت اجتماعی زنان روستایی دارای تلفن افزوده و در کاهش نابرابری و توسعه روستایی در بنگلادش موثر بوده است. بانک گرامین نیز موجب بوجود آمدن شکل جدیدی از اعتماد اجتماعی شده که در دسترسی افراد فقیر به اعتبارات کمک شایانی می کند و یک رشد منحصر به فرد در ایجاد کمک های مالی خرد به وجود آورده است. بنابراین تشکیل موسسات مالی خرد به عنوان یک عامل مهم در ایجاد سرمایه و سرمایه اجتماعی می تواند به صورت یک سیاست مطرح شود (دولاً^۴، ۲۰۰۶).

یکی از مهمترین اثر اعتبارات خرد بر افزایش رفاه، مشارکت و کاهش فقر زنان می باشد. محققین نتایج مختلفی از اثر اعتبارات بر زنان در این برنامه ها را نشان می دهند. بطوریکه اعتبارات خرد در پروژه گرامین شرقی در هند بعنوان عامل موثری در کاهش فقر بخصوص در مناطق روستایی از طریق قدرتمند ساختن زنان کاملاً مورد توجه قرار گرفته است. قرض گیرندگان در یکسری گروههای خود گردان سازماندهی شده اند. هر گروه خود گردان از ۵۰ نفر تشکیل شده که دارای جنسیت و وضعیت اجتماعی، اقتصادی یکسان می باشند. از بین ۴۵۰ گروه خود گردان تشکیل شده، ۴۴۷ گروه زن و فقط ۳ گروه را مردان تشکیل می دهند. وزنان بدلائل زیر نسبت به تشکیل گروههای خودگردان علاقمندی بیشتری داشته اند:

۱- زنان در باز پرداخت بدهی بهتر عمل می کنند.

۲- زنان درستکارتر و نسبت به اهداف پروژه متعهدتر هستند.

۳- اعضای زن در زمینه مصرف صحیح سرمایه آگاه ترند (دادیچ^۵، ۲۰۰۱).

یکی دیگر از برنامه های معتبر اعتبارات خرد در بنگلادش صندوق اعتبارات روستایی بنگلادش می باشد. این برنامه با فراهم کردن امکانات رفاهی و توانمند سازی زنان آسیب

5- Maldonado, Vega and Romero

1- Yasmine

2- Byes

3- Dowla

4- Dadhich